

Lubor Lacina – Antonín Rusek a kolektiv: Evropská unie: trendy, příležitosti, rizika.

1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, 260 stran, ISBN 978-80-7380-077-2 (signatura knihovny ÚMV 54 350).

Jak je uvedeno v její tiráži, recenzovaná publikace představuje výstup řešení výzkumného záměru Provozně ekonomické fakulty (PEF) brněnské Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity (MZLU), který jí byl udělen v rámci tematického směru *Makroekonomická a mikroekonomická výkonnost české ekonomiky a hospodářsko-politická opatření vlády ČR v podmínkách integrovaného trhu*. Nejde tedy o monografii, která by usilovala o logicky konzistentní analýzu přesně vymezeného tématu, ale o soubor (sborník) tematicky více či méně blízkých odborných textů, které se snaží z různých směrů pohledu přispívat k poznání některých aspektů výše uvedeného široce vymezeného tematického pole a mezi nimiž existuje pouze volná souvislost.

Knihu tvoří osm kapitol, jež samy mají poměrně členitou strukturu, sestavenou z podkapitol a z paragrafů. První až čtvrtou a šestou kapitolu vzájemně tematicky pojí zaměření na různé aspekty problematiky Evropské měnové unie (EMU) a společné měny euro. První kapitola značně široce pojednává o různých aspektech měnové integrace v minulosti a v současnosti. Její autor (doc. Lubor Lacina z PEF MZLU) se zde na celé řadě příkladů snaží dokázat, že „evropská hospodářská a měnová unie (eurozóna) musí být podepřena unií politickou“, neboť údajně „uvedené příklady jasně ukázaly, že pokusy o vytvoření měnové unie, které nebyly následovány vytvořením unie politické, skončily neúspěchem“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 33). Některé z příkladů, které L. Lacina uvádí (například Latinská měnová unie), přitom rozhodně nelze označit za neúspěšné, neboť úspěšně fungovaly celá desetiletí a zanikly až ve chvíli, kdy se zcela změnila podmínky a okolnosti, za nichž byly vytvořeny. Autor se navíc vůbec nevypořádává s opačnými názory, které naopak Evropskou unii (EU) varují před tím, aby se v podmínkách měnové unie vydávala na cestu zavádění určitých prvků federalismu a významného posilování přerozdělovacích mechanismů na unijní úrovni, a které jí doporučují, aby zůstala na půdorysu původní koncepce měnové unie.¹ Není přitom zcela jasné, co je pod pojmem *politická unie* přesně míněno. Vzniká však dojem, že se autor kloní k nějaké formě evropské federace či evropského superstátu, což v současné době odmítají nejen všechny členské státy, ale i většina obyvatelstva Evropské unie.²

Velmi diskutabilní je též Lacinův názor, že oživení evropského integračního procesu, jež nakonec vedlo až k vytvoření měnové unie, je výsledkem pádu železné opony v roce 1989. Kvalitativní změna podoby integračního procesu na našem kontinentě (někdy nazývaná též „tichá revoluce“)³ sahá totiž svými kořeny až do poloviny osmdesátých let minulého století⁴ a bouřlivé politické a geopolitické změny, které zde proběhly na přelomu osmdesátých a devadesátých let, plány tehdejších zemí Evropské unie spíše komplikovaly.

Druhá kapitola, jejímž autorem je profesor Antonín Rusek, působící na americké Susquehanna University v Selinsgrove (stát Pennsylvania), svým tematickým zaměřením dost úzce souvisí s předcházející kapitolou. Ve svém nadpise si klade sugestivní otázku, zda eurozóna (a potažmo celá EU) přežije rok 2010. Rusekovy závěry přitom – alespoň z hlediska stoupců evropské integrace – vyznívají značně pesimisticky. Podle jeho názoru totiž zhruba posledních osm let ve skutečnosti v eurozóně probíhá divergentní vývoj v řadě důležitých ukazatelů (mimo jiné pokud jde o konkurenceschopnost měřenou jednotkovými náklady), což vede k tomu, že politika *Evropské centrální banky* (ECB) má rozdílné dopady v různých částech eurozóny. Autor přispěvkem z toho vyvozuje závěr, že: „*Za těchto okolností není nepředstavitelné, že některé – zejména středomořské – členské státy eurozóny, které jsou dnes konfrontovány s klesající konkurenceschopností, rostoucími fiskálními*

mi tlaky a politickou »slepou uličkou«, co se pokračování v reformním úsilí týče, by mohly uvažovat o možných formách návratu k vlastní měně.“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 59.) A. Rusek zároveň ovšem připouští možnost určité diskontinuity současných divergentních trendů, která by mohla – za předpokladu dalekosáhlých ekonomických reforem v zemích eurozóny – vést k tzv. optimistickému scénáři. Tento scénář chápe však spíše jako teoretický, neboť podle jeho názoru „i když [je – poznámka autora] určitě ekonomicky možný, není realistický“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 75).

Podle mého názoru hodnotí profesor Rusek situaci v Evropské unii v řadě ohledů přece jen příliš kriticky, neboť EU zhruba během posledních dvou desetiletí dosáhla řady významných reálných úspěchů rovněž v oblasti liberalizace pohybu kapitálu, služeb a pracovních sil, což ji možná k „ideálu“ optimální měnové oblasti (OCA) staví blíže, než by se mohlo na první pohled zdát. Sem patří například zavedení jednotné bankovní licence platné na území celé EU, což v oblasti volného pohybu bankovních služeb znamená větší míru liberalizace, než jaká v současné době existuje v samotných Spojených státech amerických. Vysokého stupně reálné (tedy doplněné nutnými administrativními opatřeními – například převoditelností důchodových nároků) liberalizace bylo v Evropské unii dosaženo rovněž v oblasti volného pohybu pracovních sil.⁵

Rovněž ve druhé kapitole je prezentován – podle mého soudu těžko obhajitelný (viz výše) – názor, který vidí příčinu rozhodujících kroků na cestě k měnové integraci učiněných na počátku devadesátých let minulého století (podpis *Maastrichtské smlouvy*) v pádu železné opony. V uvedené kapitole se rovněž vyskytují některé faktické chyby. Například ve větě – „Původní domácí měny byly v červenci 2002 staženy z oběhu ve všech 11 původních členských zemích eurozóny (Řecko bylo přijato až v roce 2004)...“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 66) – se takovéto chyby vyskytují hned tři. Řecko především nebylo do zóny eura přijato v roce 2004, ale k 1. 1. 2001 (na základě rozhodnutí Evropské rady z března 2000; tato chyba se znovu opakuje na straně 72), a tím pádem dosavadní národní měny nebyly staženy z oběhu v jedenácti, ale ve dvanácti zemích, k čemuž ovšem nedošlo v červenci 2002, ale nejspíše do konce února uvedeného roku (původně se sice počítalo s půlroční lhůtou, avšak nakonec bylo rozhodnuto období paralelního oběhu eura a národní měny co nejvíce zkrátit, aby se omezil prostor pro různé spekulace).

Další kapitola, jejímž autorem je Svatopluk Kapounek z PEF MZLU, se snaží identifikovat vliv hospodářsko-politických opatření, vyplývajících z dosaženého stupně evropské ekonomické integrace na ekonomický růst v eurozóně, neboť „důsledky integračního procesu [se – poznámka autora] prolínají celou ekonomikou a mají vliv i na rozhodování tvůrců hospodářské politiky“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 82). Vývoj hospodářského cyklu v Evropské unii pak tento autor srovnává s jeho vývojem ve Spojených státech amerických. Svou komparaci přitom rozděluje do tří časových období, a to 1971–1991 (tedy zhruba od odstranění vnitřních bariér obchodu a od vytvoření celní unie v ES až do sjednocení Německa), 1991–1998 (tedy od sjednocení Německa do vytvoření měnové unie) a 1999–2007 (tedy od vytvoření měnové unie až dodnes). Operuje přitom s tzv. *produkční mezerou* (tedy s rozdílem mezi dlouhodobým ekonomickým růstem daného regionu a celosvětovým růstem). Na základě použití matematických metod dospívá pak k závěrům z hlediska Evropské unie dost nelichotivým: „... *produkční mezera* [v neprospěch EU – poznámka autora] se v případě evropských zemí neustále prohlubuje. Nejvýraznějšího poklesu dosáhla přitom eurozóna po vytvoření HMU [Hospodářská a měnová unie – poznámka autora]“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 87). Podle mého názoru však grafy otištěné na straně 86 a 87 recenzovaného sborníku nevyznívají zdaleka tak jednoznačně a přesvědčivě ve prospěch výše uvedeného tvrzení.⁶

Autor se ve svém příspěvku dále zabývá rozdíly mezi politikou Evropské centrální banky (ECB) a amerického *Federálního rezervního systému* (FED). Dospívá přitom k závěru, že politika FED je celkově pružnější a bezprostředněji vázána na aktuální makroekonomický výkon amerického hospodářství: „Zatímco ECB upřednostňuje svůj inflační cíl v po-

době 2% růstu harmonizovaného indexu spotřebitelských cen (HICP) před hospodářským růstem v eurozóně, priority monetární politiky FED určuje aktuální stav hospodářství.“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 89.) S. Kapounek se nakonec přiklání k názoru, že by se ECB mohla od FED mnohemu naučit a nestanovovat si cíle své politiky tak rigidně.

Čtvrtá kapitola recenzovaného sborníku se zabývá v současné době velmi frekventovanou a diskutovanou problematikou možných nákladů a rizik vstupu nových členských států Evropské unie do zóny eura. Jejím autorem je Petr Rozmahel z PEF MZLU, jenž si stanovil za cíl „*přispět ke správnému pojmenování a charakteristice skutečných nákladů a potenciálních rizik, kterým mohou čelit současné členské země Evropské unie aspirující na vstup do eurozóny ve svém integračním procesu do Hospodářské a měnové unie*“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 99).⁷ Autor se zde značně kriticky staví vůči stávající podobě konvergenčních (tzv. maastrichtských) kritérií, která podle jeho názoru mohou vydávat nepřesné a zavádějící signály, pokud jde o připravenost, respektive nepřipravenost jednotlivých zemí na vstup do eurozóny. To platí zejména v případě nových členských států EU s výrazně nižší ekonomickou úrovní, než činí průměr zóny eura, jejichž prvořadým úkolem je totiž samozřejmě co nejrychlejší přiblížení k tomuto průměru (tzv. dohánějící země): „*Výsledky výzkumu soudobého procesu evropské měnové integrace poukazují na slabiny ve vypovídací schopnosti o aktuální a dlouhodobé vhodnosti země pro členství v eurozóně, ale také na jejich potenciálně negativní vliv při procesu reálné konvergence tzv. dohánějících zemí.*“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 136.) P. Rozmahel se staví rovněž značně skepticky k příliš velkému bazírování na optimální sladěnosti hospodářského cyklu jako podmínky pro zapojení do eurozóny. Podle něj totiž „*neexistuje všeobecně přijímaný jednotný metodologický konsensus v oblasti identifikace a měření sladěnosti hospodářských cyklů, šoků a jejich konvergence*“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 112). V některých případech autor doporučuje proto vlastní konvergenční kritéria.⁸

Ve svém příspěvku P. Rozmahel vyjadřuje rovněž dost obvyklé výhrady vůči současné podobě *kritéria kurzové stability*, představující jedno z konvergenčních kritérií. Toto kritérium je „*definované jako povinnost fixovat svoji měnu na euro se striktně vymezenými mantinely fluktuace po dobu nejméně dvou let před vstupem do eurozóny*“, což prý „*utahuje i druhý ventil*« reálné apreciacie“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 104). Podle mého názoru však naznačené velmi striktní chápání uvedeného kritéria plně neodpovídá jeho skutečné formulaci, která revaluaci (zvýšení středního kurzu) dané měny jako reakci na apreciační tlaky výslovně nevylučuje: „*... členský stát alespoň po dobu posledních dvou let před šetřením dodržoval flukтуаční rozpětí stanovené mechanismem směnných kurzů Evropského měnového systému, aniž by byl směnný kurz vystaven silným tlakům. Zejména pak nesměl členský stát v tomto období z vlastního podnětu devalvovat dvoustanný střední kurz své měny vůči měně kteréhokoli jiného členského státu.*“⁹ Navíc je otázkou, zda v současné době platné velmi široké flukтуаční rozpětí v rámci EMS $\pm 15\%$ od středního kurzu lze skutečně označit za *striktně vymezené mantinely fluktuace*.

Z dosavadních textů, zaměřených na různé aspekty evropské Hospodářské a měnové unie a její důsledky pro fungování ekonomik členských států, tematicky poněkud vybočuje pátá kapitola (byť zde o problematice měnové unie najdeme také stručnou zmínku, a to v souvislosti s problematikou nerovnováhy platební bilance zemí sdružených v měnové unii), jejímž autorem je Marcel Švehla, rovněž z PEF MZLU. Zabývá se totiž z teoretického hlediska (a to mimo jiné za použití dost sofistikovaných matematických metod) velmi zajímavou – a z hlediska tranzitivních ekonomik též mnohdy z praktického hlediska velmi naléhavou – problematikou vztahu mezi vnější bilancí ekonomiky a předpoklady pro její růst. Autor chápe platební bilanci „*jako možnou omezující podmínku dlouhodobého růstu ekonomiky*“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 141). Vychází totiž z poněkud diskutabilního předpokladu, že „*v dlouhodobém časovém období musí každá otevřená ekonomika financovat zvýšené importy rostoucími exporty, jinak se může dostat do výrazné nerovnováhy v platební bilanci*“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 140). Vůbec se při-

tom nezabývá například problematikou tzv. *remitend*, tedy finančními prostředky zasílanými občany dané země pracujícími v zahraničí zpět do země svého původu, které v některých zemích představují velmi stabilní aktivní položku platební bilance, jež je podle mého názoru schopna financovat dlouhodobou nerovnováhu obchodní bilance. A to samé může platit rovněž o některých dalších položkách platební bilance (například o výnosech z investic v zahraničí). V příspěvku také není zcela jednoznačně řečeno, s jakým pojetím *exportu*, respektive *importu* autor vlastně pracuje (především, zda zahrnuje služby).

Následující kapitola, jejímiž autory jsou dva odborní asistenti z PEF MZLU Jitka Pomměnková a Svatopluk Kapounek (tento autor napsal také třetí kapitolu recenzované publikace), se opět vrací k měnové a měnověpolitické problematice, a to tentokrát spíše z hlediska postavení eura jako jedné ze dvou hlavních mezinárodních měn v rámci světové ekonomiky než z hlediska samotné měnové integrace v rámci Evropské unie. Tématem tohoto příspěvku je komparace stability devizového kurzu eura a amerického dolaru z hlediska atraktivnosti obou měn pro mezinárodní obchodní a další účely (autoři vycházejí z předpokladu, že čím stabilnější měna, tím vhodnější pro uvedené účely). J. Pomměnková a S. Kapounek k tomu využívají určitých matematických metod (jádrové vyhlazování, Gasser-Müllerův odhad). Ohledně budoucnosti společné evropské měny nakonec dospívají k velmi optimistickým závěrům: „*I přes nízký růst a problémy veřejných financí v eurozóně má euro předpoklady být stabilní měnou, preferovanou nejen na poli zahraničního obchodu, ale také finančních trhů.*“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 162.) Čili „*lze o euru hovořit jako o stabilnější alternativě USD*“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 163). Nižší stabilita amerického dolaru je podle jejich názoru v podstatě způsobena tím, že „*FED je mnohem aktivnější centrální bankou než ECB. Neúměrná aktivita centrální banky tak způsobuje rozkolísanost, nestabilitu měny*“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 162). V trochu jiném kontextu tak zde znovu zaznívají úvahy spoluautora S. Kapounka o politice FED, vyjádřené již ve třetí kapitole (viz výše).

Z tematického zaměření ostatních příspěvků se výrazně vymykají poslední dvě kapitoly. Tzv. *znalostní ekonomikou* a potřebou „druhé transformace“ v zemích střední a východní Evropy se zabývá příspěvek profesora Milana Sojky (Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy a PEF MZLU) a Zdeňky Hrnčárkové (doktorandka na PEF MZLU). Autoři zde kritizují omezenost cílů a východisek politických elit, které v uvedených zemích v devadesátých letech minulého století realizovaly transformaci směrem k tržním ekonomikám: „*Politické síly, které uskutečnily v těchto zemích první transformaci, nebraly příliš v úvahu, že ve světové ekonomice probíhá souběžně zásadní transformace od industriální společnosti k postindustriální znalostní společnosti, jež hluboce proměňuje světovou ekonomiku.*“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 166.) A proto je v těchto zemích nutné uskutečnit uvedenou druhou transformaci. Při přechodu ke znalostní společnosti a ekonomice hraje podle nich „*zásadní úlohu politika státu*“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 167), a to především při financování široce dostupných vzdělávacích soustav a výzkumných institucí, které tvoří významnou součást tzv. *národních inovačních systémů*. Situaci v České republice (ale i na Slovensku), pokud jde o přechod ke znalostní společnosti, autoři hodnotí značně kriticky, byť zároveň uznávají, že „*setrvávání v industriálním stadiu vývoje... v současné době zajišťuje v případě Česka, Slovenska velmi dynamický růst*“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 169–170).

Závěrečná (osmá) kapitola recenzované publikace, jejímiž autory jsou odborní asistenti na PEF MZLU Pavel Breinek a Luděk Kouba, čtenáři přibližuje zajímavý směr soudobého ekonomického myšlení, tvořícího určitou protiváhu převládajících neoliberálních koncepcí, tzv. *novou institucionální ekonomii*, a to v souvislosti s jejím přístupem k měření výkonnosti ekonomik transformujících se zemí. V rámci této kapitoly autoři mimo jiné provádějí srovnání transformačního procesu a jeho výsledků v bývalé Německé demokratické republice (NDR) a v České republice z institucionálního hlediska. Toto srovnání vyznívá jednoznačně ve prospěch České republiky; vyšší disponibilní příjmy v bý-

valé NDR jsou podmíněny výlučně pokračujícími masivními transfery ze starých spolkových zemí.

Recenzovaná publikace nabízí čtenáři širokou škálu textů, přinášejících mnoho zajímavých poznatků a postřehů, především z oblasti měnové integrace v Evropské unii a role České republiky i dalších nových členských států v tomto procesu. Celkově je nutné říci, že úroveň všech příspěvků není zcela totožná. V některých případech jde o ucelené, konzistentní vědecké stati, zatímco v jiných pouze o určité načrtnutí zvoleného tématu a možných směrů jeho dalšího analyzování, jakož i názorů na příslušnou problematiku v odborné literatuře. Každá kapitola může však inspirovat k řadě úvah o dané problematice, a proto bezesporu stojí za přečtení. Lze jen doufat, že se jednotliví autoři budou problematikou tvořící obsah jednotlivých příspěvků dále zabývat, neboť řada témat zde nastíněných by si nepochybně zaslouhovala další rozpracování do svébytných monografií. Knihu lze doporučit široké škále zájemců o problematiku evropské ekonomické integrace, jako jsou studenti, ale i vyučující a úředníci státní správy, jimž může poskytnout nejen základní informace, ale i hlubší poznatky o jednotlivých probíraných tématech.

Jan Hřích

¹ Viz například Scharrer, Hans-Eckart: Falsche Weichenstellungen für den Euro. Wirtschaftsdienst, Jahrgang 1997, Nr. 6.

² „V delším časovém horizontu pak bude nezbytně nutné dokončit proces budování politické unie (federativního celku) s dostatečně velkým společným rozpočtem.“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 56.)

³ Viz například Jabko, Nicolas: Playing the Market: A Political Strategy for Uniting Europe, 1985–2005. Ithaca – London: Cornell University Press, 2006, s. 4.

⁴ Významný mezník zde bezesporu představuje vydání Bílé knihy Evropské komise o opatřeních k uskutečnění vnitřního trhu v roce 1985 a akceptace cílů tohoto dokumentu ze strany všech tehdejších členských států, což se stalo na zasedání Evropské rady v Miláně v červnu 1985.

⁵ Skutečnost, že dosažení tohoto stavu nevedlo k masovějším přesunům pracovní síly mezi členskými státy, není podle mého názoru nezbytně nutné hodnotit negativně, a to zvláště, když v poslední době dochází ke snižování nezaměstnanosti.

⁶ Autor třetí kapitoly se dopouští menší věcné chyby na straně 80, když mu ze seznamu zemí, jež vstoupily do eurozóny k 1. 1. 1999, vypadává Belgie. Na téže straně se pak odchyluje od v češtině již zcela zažitě uzance, že se název organizace European Free Trade Association (EFTA) do češtiny překládá jako Evropské sdružení (nikoli zóna) volného obchodu (ESVO).

⁷ Za nepřesnost je možné považovat poslední část citované věty, neboť ve smyslu Smlouvy o založení ES jsou všechny členské státy Evropské unie zároveň členy Hospodářské a měnové unie. Státy, které prozatím nepřijaly euro, jsou ve smyslu článku 122 uvedené smlouvy označovány jako „členské státy, na které se vztahuje výjimka“, a to podle odstavce 3 zmíněného článku (Evropské právo: základní dokumenty. Úplné znění č. 446. Ostrava: Jiří Motloch-Sagit, 2005, s. 27).

⁸ „Z hlediska sladění či podobnosti strategie prováděné měnové politiky se jako potenciálně vhodné kritérium nabízí spíše krátkodobé nominální úrokové sazby odrážející do značné míry nastavení krátkodobých úrokových sazeb národních centrálních bank.“ (Lacina – Rusek a kolektiv, 2007, s. 105.)

⁹ Viz Protokol o kritériích konvergence uvedených v článku 121 Smlouvy o založení Evropského společenství, článek 3. Evropské právo: základní dokumenty. Úplné znění č. 446. Ostrava: Jiří Motloch-Sagit, 2005, s. 163.